

Egyházi jövőkép vagy jövőképes egyház?*

Teológiai, egyházsociológiai és gyakorlati szempontok az egyházi jövőkép formálódásához (I. rész)

Dr. Fazakas Sándor

A Magyarországi Református Egyház Jézus Krisztus egyetemes egyházának része, Krisztus teste, a hívők közössége. A Szentírás és a hitvallások alapján vallja, hogy az egyház létét Isten Igéjének köszönheti, küldetése és feladata ennek az üzenetnek a közvetítése az emberek felé, az evangéliumhirdetés, a tanítás, a szeretetszolgálat, s általában a hit megélésének felvállalása és következményei által az élet valamennyi területén. Ugyanakkor az egyház hittel vallja, úgy ahogyan a hitvallások ezt összegző módon megállapítják, hogy az egyház, mint a kiválasztottak gyülekezete az ő Urának, Krisztusnak vezetése és oltalma alatt áll. Ez határozza meg az egyház múltját, jelenét és jövőjét.

Miután a Magyarországi Református Egyház Zsinata a 2011. szeptember 28-án Balatonszárszón megtartott tematikus ülésével, majd azt követően az Egyházi Jövőkép Bizottság (EJB) felállításával és megbízásával kifejezésre juttatta (Zs-167/2011.11.18), hogy egyházunk elmúlt két évtizedben megtett útját, a megváltozott társadalmi keretfeltételeket és a szolgálataiban beállt formai és tartalmi változásokat az egyház Ura iránti engedelmisségben, bibliai és hitvallási alapokról kívánja értékelni, érdemesnek tűnik az alábbi elvi-teológiai, egyházsociológiai és gyakorlati szempontok figyelembe vételével mérlegelni a továbblépés lehetőségeit.

1. Előzetes megjegyzések

1.1. Az elmélet és a gyakorlat viszonya

Már a bevezető gondolatok és a bibliai-hitvallási alapok felidézése felől nyilvánvaló, hogy az egyház jövőjére irányuló minden teológiai és gyakorlati eszmélkedés önmagában ellentmondásos, tisztázásra vár! Milyen funkciója lehet ugyanis pl. a dogmatikai, rendszeres teológiai eszmélkedésnek a „valós” egyház formájára, alakjára, jövő-képességére nézve? Mert egyrészt minden elképzelés és jövőre tekintő igény az egyház formáját, struktúráját, tevékenységét, kommunikációját és minden programját nézve szervezeti és szociológiai természetű! Ugyanis az a reménység és hit, hogy az egyház *creatura verbi* és hogy az *egyház feje Krisztus*, aki a jövőben is összegyűjti, megtartja és vezeti az ő testének tagjait, nem tekinthet el attól a követelménytől, hogy az egyház külső rendjét valós élethelyzetekben és társadalmi kontextusban szemlélje. Ellenkező esetben mind a hit, mind a teológiai eszmélkedés elveszti realitásérzékét! Ugyanakkor a csak szociológiai értelemben vett megoldáskeresés a megszervezhetetlent igyekezne megszervezni, s csak a meglévő egyházi szervezetet és munkatársait terheli le. A legnagyobb

* Megjelent: Igazság és Élet 6 (2012/4), 742–751.

probléma és válságérzést kiváltó ok a csak egyházszerkezetre koncentráló egyházértelmezés, amely az „ekklézia” bibliai és reformátori horizontját figyelmen kívül hagyja.

Másrészt ez a munka sajátosan teológiai munka is: a teológia funkciója ebben az értelemben nem más, mint annak lemérése, hogy a jelen egyházi valóság mennyiben van összhangban az egyház küldetésével. A teológia az egyházi önkorrekció elengedhetetlen feltétele (*conditio sine qua non*-ja)! Ebben a folyamatban a munkamódszerre vonatkozóan ellentétes nézetek képviselhetik magukat: készüljön előzetes teológiai alapvetés, amely majd a kiinduló pontját képezhetné a gyakorlati megfontolásoknak, vagy pedig a krízisjelenségek számbavételével, a diagnózis felállításával és ezek teológiai reflektálásával induljon a stratégiaalkotás munkája? Mindkettő bizonyos veszélyeket hordoz. Az előzetesen elvi alapvetés igénye nem mentes attól a veszélytől, hogy az ily módon elvárt és felvázolt vízió az egyház valós helyzetével nem lesz köszönő viszonyban; ha pedig mégis sikerül empirikus tapasztalatok teológiai reflektálása után normatív képet felvázolni és szükséges korrekciókat megfogalmazni, a program áldozatul esik a pragmatizmus oltárán (mint ahogy Európa több protestáns egyházi reformjával megessett már az elmúlt évtizedekben).

Másfelől viszont nem helyeselhetjük azt a megközelítést sem, amely a „kevesebb elmélet, több gyakorlat” jelszava alatt a teológiai munkának csupán kötelező bevezető szerepet szán. Tény, hogy az utóbbiról, nevezetesen arról az igényről, hogy az egyház jelen helyzetét teológiai és empirikus vizsgálatnak vessük alá, nem mondhatunk le. Éppen ezért a jelen bevezetés a Skylla és Karybdisz, a dogmatizmus és a pragmatizmus között próbálja kijelölni a jövőkép felé vezető ösvényt, érzékenyen figyelve a teológia kritikai funkciójára (s ezzel a hitből fakadó lelkiismeret hangjára) és egyházunk jelenlegi társadalmi meghatározottságára, vagyis a teológiai reflexiók és gyakorlati konzekvenciák megfogalmazásának egymásra utaltságára.

1.2. Az ekkléziológia szerepe

Az elvárás illetve célkitűzés mögött, hogy az egyházi megújulás számára programot készítsünk, leginkább az az elképzelés és reménység húzódik meg, hogy „víziókkal” és „vezéreszmékkal” valamilyen módon úrrá legyünk az egyház jelenlegi állapota feletti csalódottságunkon, s sikerüljön előre tekinteni. Ha közelebbről vizsgálat alá vesszük az egyház működését és ennek a működésnek nehézségeit, valamint az egyházi tisztviselők által megfogalmazott önértékeléseket, kritikus hangokat, nyilvánvaló, hogy az ilyen elvárások nem is alaptalanok. De az elvárás könnyen azt a hamis illúziót keltheti, hogy Jézus Krisztus egyházának jövődjéje a mi programjainktól, stratégiai célkitűzéseinktől, leleményességünk-től és kreativitásunktól függ. Lehet, hogy rövid távon ezek a programok talán segítenek úrrá lenni a pillanatnyi rezignáltságon és hangulatjavító módon hatnak, de hosszú távon nem vezetnek jövőképes és „krízis-rezisztens” megmondó-sokhoz és megoldásokhoz.

Viszont magának az elvi alapvetésnek a funkciójával kapcsolatban is némi tisztázásra van szükség! Fel kell tennünk a kérdést: mire gondolunk a fogalom kapcsán? Ekkleziológiai kérdések tisztázására, egyház-tani teoretikus megállapításokra vagy a társadalomtudományok felől értelmezett empirikus vizsgálatokra, vallás- és egyházzociológiai elemzésekre, szociálpszichológiai, szervezetszociológiai, vezetéstudományi elvek és gyakorlati megoldások alkalmazására? Az esetleges félreértést tisztázva: mindegyiknek megvan a maga létjogosultsága és ismereteik igen jól hasznosíthatóak az egyházi élet megújításának útkeresése során... Csupán a megfelelő helyen, helyes sorrendben, egymáshoz való viszonyuk pontos ismeretében tölthetik be pozitív szerepüket.

Az *ekkleziológia* nem csupán a dogmatika egy elhanyagolt, vagy függelékként tekintett fejezete, esetleg kötelező vizsgatárgy. Valóban, gyakran úgy tekintünk rá, mint amely az egyház egy valóságtól távol eső ideáltípusát jeleníti meg, de alkalmazhatósága és gyakorlati haszna szempontjából kevés jelentőséget tulajdonítunk neki. Néha az a benyomásunk, hogy az ekkleziológia az egyház óegyházi dogmákban és hitvallásokban rögzített attribútumaira koncentrálna messze sodródik az egyházi élet hétköznapjaitól, s az ilyen elméleti teológizálás az egyházi élet realitásait – akarva akaratlanul – átengedi az öntörvényűségnek. Így az ekkleziológiai alapvetés vagy a dogmatika tankönyvek egy fejezete vagy egyházi törvénykönyvek és reformelképzelések elengedhetetlen, de tulajdonképpen semmire sem kötelező bevezető fejezete marad. Jól jelzi ez a teológia funkcióvesztését az egyházon belül. Viszont a másik irányból is fel kell tenni a kérdést: vajon nem annak tudható be az egyház krízishelyzete, hogy a normatív teológiai meg gondolásokon könnyedén átlépve mindig a kontextus adottságaira akartunk figyelni, s az örökkévalóság perspektíváját felcseréltük a „most van az idő” pragmatikus sürgetésére, s a társadalmi helykeresés kényszerének engedtünk?

Tény, hogy az ekkleziológia akkor lesz képes betölteni *normatív funkcióját* az egyházban (s egyházi reformtörekvésekben), ha képes lesz felmérni, észlelni, értékelni és reflektálni az egyházi és társadalmi élet különböző tapasztalatait és tanulságait, ugyanakkor nemcsak bevezető jelleget tulajdonítunk neki. Végül is az egyház minden életmegnyilvánulásának oka és alapja lelki és teológiai természetű. S a reformkísérletek, stratégiai döntések is akkor lehetnek előremutatóak, ha az egyház természetének megfelelőek, a „teológiai dimenzió”-ban maradnak.

2. Különbségek és összefüggések

2.1. Az egyház mint a „hit tárgya” és mint empirikus valóság

Már az előttünk járók is vallották az Apostoli Hitvallás III. artikulusa és a Heidelbergi Káté 54. kérdés-felelete alapján, hogy az egyház a hit tárgya (hiszem az egyetemes, keresztyén egyházat), és hogy a *láttható* és a *látthatatlan* egyház (*ecclesia visibilis* és *ecclesia invisibilis*) megkülönböztetésével lehet feloldani azt a feszültséget, amely a hitbéli meggyőződés és az egyház földi, megtapasztalt valóságával kapcsolatos elégedetlenség között feszült. Ez a megkülönböztetés jelen helyzetünkben mégsem tűnik elégségesnek, mert egyrészt azzal számolt, hogy a megtapasztalt egyház mögött vagy felett lokalizálható egy láthatatlan egyház, s hogy

a látható egyház legjobb esetben is csak ennek irreális-ideális egyház megjelenési formája; másrészt gyakran vezetett ahhoz a feltételezéshez, hogy létezik ugyan egy ideális egyház, amely felé törekedni lehet, de az majd csak a végső időben lesz elérhető. Viszont nekünk előbb a jelen felé kell fordulni és megvizsgálni az egyházi élet ama elégtelenségeit és krízisjelenségeit, amelyek életre hívták a reform-törekvéseket, s legfőképpen azt kell tudatosítani, hogy az egyház mint a hit tárgya nem egy ideális valóságra néz, hanem *a jelenlegi, empirikus egyházra tekint úgy, mint amelyet Krisztus kormányoz!* Fel kell tenni tehát a kérdést: az a tény, hogy a *látható egyház* is a hit tárgya és hogy a látható módon, az Ige és sákramentumok köré egybegyűlt gyülekezetre is igaz a „szentek közössége” ismertető jegy, milyen következményekkel jár a *megtapasztalt* egyház jelenére és jövőjére nézve?

Az egyház jövőjére irányuló stratégiai döntések éppen ezért nem érhetik be kevesebbel, mint hogy törekedjenek „az egy, szent, apostoli, egyetemes” egyház-eszmény megvalósítására (vagy legalábbis megközelítésére). Nem vigasztalhatjuk magunkat azzal a mentegetőzéssel, hogy talán a láthatatlan egyházban megvalósul az, ami a láthatóban csak töredékesen...

2.2. Egyház – intézmény, szervezet vagy egyesület?

Alapvető különbséget kell tennünk az egyház mint *intézmény*, az egyház mint *szervezet* és *egyesület* között. A három megkülönböztetése egyház- és szervezet-szociológiai szempontból elengedhetetlen, de – mint látni fogjuk – teológiailag lényegbevágó kérdéseket, s ezzel együtt az egyház „jövőképességét” érinti.

Intézmény alatt egy olyan „adottságot” értünk, amely nem egyszerűen a tagok önkéntes elhatározásából jön létre, de a hozzá való viszonyulás alakítása nem mellékes. A keresztyénségben ez a parókiális struktúrával és az erre épülő, lokális-territoriális egyházszervezet kialakulásával, fenntartásával alakult ki. A vallásos cselekmény (ige, sákramentumok) végzésére valamint a tagok vallásos igényeinek ellátására (lelkigondozás, diakónia) szerveződött intézmény struktúráját a hivatásos, illetve hivatalos „egyháztagság” (egyházi személyek) képezi! Ez a struktúra a történelem során alakult, s nemcsak a bibliai-reformatori tisztségértelmezésen tájékozódott, de gyakran igazodott a környező társadalom igazgatási struktúráihoz, s egyre kevésbé figyelt a tagok lelki-vallásos igényeire, sokkal inkább – történelmi nehézkedési erőnek engedelmességgel – a saját programjának, céljainak, küldetésének fenntartására és érvényesítésére törekedett. Ez a mint egy „államigazgatás-formájú” berendezkedés belső hierarchikus felépítést, alá- és fölérendelési viszonyokat eredményezett. Az „igazság” képviselete, hirdetése, értelmezése szempontjából monolit és monopol helyzetre törekedett, s igyekezett a társadalmi élet minden területén befolyást nyerni. Az európai egyházak ezen az elven szerveződtek. Kérdés: egyházunk mennyiben viseli magán a parókiális rendszernek ezt a múltból öröklött jellegét, s mennyiben képes a régi kereteket új tartalommal megtölteni? Tény, hogy az egyház küldetése és szolgálata szempontjából létfontosságú a helyi és territoriális alapon szerveződő egyház – de az előbb felvázolt, s korábbi történelmi-társadalmi korszakokhoz kötött struktúra idegen test a modern, pluralista és funkcionális társadalomban.

Egyházi jövőkép vagy jövőképes egyház?

Tisztázandó feladat: a gyülekezeti elv érvényesítése – s a más formák (pl. egyetemi v. kórház-gyülekezet stb.) jellegének tisztázása.

Mennyiben tekinthető az egyház szervezetnek (organizációnak)? – A társadalmi szervezetekre az jellemző, hogy környezetükkel szemben képesek meghatározni határaikat, szabályozzák a ki és belépés feltételeit, valamint a szervezettel való kapcsolattartás és a kommunikáció módozatait. Egy ilyen szervezetnek céljai vannak, s a cél megvalósításához keresi és előteremti a forrásokat, a szervezet céljaival való azonosulás pedig elengedhetetlen feltétel a szervezethez tartozni kívánók számára. Az egyház esetén ez csak formális hasonlóságot enged meg: az egyháznak is vannak céljai, a döntéshozatalnak van kialakult rendje, a kapcsolattartásnak és a kommunikációnak kialakult formái – de az egyházi szervezet határainak lehatárolása, pl. tagság tekintetében szinte lehetetlen... Tény, hogy minden teológiai és egyházjogi szempont mellett az egyházi szervezet döntései „csak” a hivatalos/hivatásos tagság esetén érvényesíthetőek (lásd fegyelmi eljárások egyházi tisztségviselők esetén).

Tovább differenciálja a képet az egyesület-jelleg megjelenése a modern korban, amely az egyházi élet szerveződését sem hagyta hatás nélkül. Egy egyesület teljesen önkéntes alapon szerveződik. Ami a tagságot összetartja, az a közös érdeklődés, értékrend, közösen vállalt célok, s ennek érdekében közösen meghatározott forma, struktúra, képviselési elv. Tulajdonképpen ez a modern társadalomban az új és már jó ideje érvényes közösségeszmény (az amerikai típusú keresztyénségre is inkább ez jellemző, a MRE XX. századi történetében is jelentős tapasztalatokat hozott az „egyesületi-keresztyénség” és a „hivatalos” egyház viszonyának rendezésére irányuló törekvés). Mindezek után nyilvánvaló, hogy nemcsak szervezeti-strukturális kérdések tisztázására van szükség, hanem az egyháztagság kritériumának átgondolására is! Tisztázandó kérdés: *ki az egyháztag (teológiai, egyházjogi és szociológiai szempontok alapján)?*

A fentiek alapján megfogalmazódik a kérdés, hogy mennyire szervezhető, „organizálható” az egyház, mint a hívők közössége vagy mint vallásos szervezet? Milyen jövője van egy ilyen szervezetnek? Tény, hogy korábbi strukturális elemek és ehhez kapcsolódó kommunikációs formák, magatartásformák a modern társadalomban idegenül, sőt kontra-produktív módon hatnak. Az amerikai (egyesületi, voluntarista) típus nem másolható – a középkori parokiális modell kifutott. Viszont a lokális keretek között való közösségalkotás igénye ma is fennáll! Hogyan tovább?

3. Az egyház lényege és funkciója

Mi az egyház? Mit vallunk, hogyan gondolkodunk az egyházzal, miként tapasztaljuk meg az egyházi élet valóságát?

Történelmi és társadalmi valóságában az egyház szociális képződményként tapasztalható meg. Intézményi és szervezeti adottságaiban, jogalanyiségében más társadalmi szervezethez hasonlítható. Viszont minden más társadalmi szervezettel szemben sajátossága abban áll, hogy eredetét tekintve az egyház Isten rendelésén alapszik. Isten embereket hív el, akik benne az élet végső okát, alapját és

értelmét felismerik, ezt hittel vallják – ugyanakkor elküldi őket, hogy a bűn és halál által meghatározott világában ezt az életet megtartó és életet minősítő felismerést továbbadják! Minden emberi tényező ellenére, az egyházat életre hívó szándék és kezdeményezés Istentől ered – az egyház küldetését pedig a feltámadott Úr, Jézus Krisztus határozza meg.

Az újszövetségi iratok egybehangzó felismerései szerint – az egyház helyi sajátosságainak megvalósulása ellenére – az ekklézsia az a hely, ahol az emberek Jézus Krisztus nevében összegyűlnek, ahol az Ige hirdetésre kerül, ahol hallható, látható és megtapasztalható lesz az Evangélium lényege. Különböző hasonlatok fejezik ki ezt a valóságot: az egyház lelki ház (1Pt 2,4–8), amely élő kövekből épül fel, ennek alapja Krisztus (1Kor 3,11); egyúttal az Úr temploma, Isten hajléka, ahol az élő kövek a Lélek által (Ef 2,22) rendeződnek lelki házzá. Az egyház Isten választott és tulajdon népe (1Pt 2,9), amely földi vándorútján jól meghatározott cél felé halad, de az igazi, boldog jövő még előtte van (Zsid 4); az egyház Krisztus nyája (Jn 10), amely a Pásztor vezetését és oltalmát élvezi, és továbbá Krisztus menyasszonya (Jel 21,2), akinek jellemzői a várakozás és a hűség. Mindegyik leírásban viszont közös, hogy az egyház valósága Krisztus nélkül nem képzelhető el („Nálam nélkül semmit sem cselekedhettek”, Jn 15,5). Leginkább Pálnál, a Krisztus-test leírásában jut ez kifejezésre (Róm 12,4–8).

Az ekklézia tehát funkcionálisan tagolt, kommunikáló és élő szervezet, ahol a tagok közösségben vannak egymással és Krisztussal a Szentlélek ereje által (pneumatikus krisztusvalóság). Nem a tagok alkotják a testet, hanem a test minősíti a tagokat – az élő Úr teszi azzá az egyházat, ami. Pneumatikus valósága és szervezeti-szociológiai megnyilvánulása a legszorosabb összefüggésben és kölcsönhatásban van egymással, amely egymástól el nem választható. Tehát az egyház teológiai és empirikus valósága megkülönböztetendő, de egymástól el nem választható, így az egyház jelenéről és jövőjéről szóló minden elmélkedés, tervezés vagy stratégiaalkotás csak e kettősség állandó figyelembe vételével történhet.

Az egyház lényegétől és küldetésétől elválaszthatatlan a kommunikáció! Jelen esetben most nem arról van szó, hogy az egyháznak minden alkalmat meg kell ragadnia a kommunikációs csatornák, tömegtájékoztatói eszközök stb. kínálta lehetőségek szempontjából. Ez a kommunikáció nem egyenlő egyszerűen több média-jelenléttel jelent. Az egyházi tartalom médiában való megjelenése és megjelentetése nem hozhatja magával a tartalom leegyszerűsítésének, banalizálásának következményét, és azt, hogy az egyház üzenetét egy „populáris kultúra” szintjére redukáljuk! Az a benyomás, hogy ami nem jelenik meg eléggé a híradásokban, az nem is eléggé releváns vagy fontos, látszatra csal. Miért? Azért, mert a reformátori egyház és keresztyénség ereje éppen abban van (és ez történelmileg is így volt), hogy nem feltétlenül a média törvényszerűségei szerint működött és terjesztette tanait, hanem embertől emberig, az érvelés, meggyőzés, személyes példamutatás alapján, mégis meghagyva a másik ember szabadságát, manipuláció nélkül stb. Persze mindez nem zárja ki a kommunikációs eszközök józan használatát és funkcionális alkalmazását. De az a megállapítás, hogy az

egyház kommunikáló közösség, ezt jelenti: református egyházértelmezésünk szerint az *Evangélium verbális és sakramentális kommunikálása* által valósul meg a gyülekezet! Vagyis, az egyházban és az egyház szolgálata által közlésre kerül egy tartalom (az Ige, s ennek üzenete); a kommunikációs eszköz formája többféle lehet (verbális és nonverbális, Ige, szeretetszolgálat, tanítás, tanácsadás stb.); ennek a tartalomnak a közlését követően a másik ember, a kommunikáció címzettje valamilyen módon reagál – szerencsésebb esetben rádöbben arra, hogy ő is Isten teremtménye és ennek az üzenetnek a tartalmához viszonyul. Kialakul az üzenet közlése nyomán egy interakció, amely meghatározza az egyén személyes önazonosságát, egyúttal pedig a közösség identitását is. Ugyanakkor azt is tudatosítani kell, hogy az egyház olyan személyek között létrejövő interperszonális kommunikációs rendszer, amelynek alapja rajta kívül van, mégpedig az Igében, amely megőrzi szuverenitását a kommunikáló személlyel, ill. szervezettel szemben. Ez azt jelenti, hogy a kommunikáló személyek nem bírnak teljhatalommal a kommunikáció tárgya felett – de tartalmáért (mennyiben felel meg az eredeti tartalomnak?), s a közvetítés módjáért való felelősség alól nem mentesülnek! Továbbá az egyház nemcsak befele, tagjai felé vagy az egyes emberek felé kommunikál, hanem társadalmi környezet felé is – erre nézve is kialakul egy reakció, egy viszonyulás, amely a hívő közösség és a nem-hívő környezet közötti kapcsolatrendszeren lesz lemérhető. Viszont az egyháznak, bármennyire fájdalmasan hangzik is, tisztában kell lenni azzal, hogy az Evangéliumnak ez a kommunikálása az egyes ember és a külső környezet szempontjából (szervezetszociológiai fogalommal élve) „kontingens” – azaz, a felkínált megoldásokkal szemben van más lehetőség is. Vagyis az igehirdetés, tanítás és különböző egyházi munkaágak életvitelre és értékrendre tekintő üzenetével, tartalmával nem mindenki kíván vagy tud azonosulni, a világnézeti pluralizmus világában az egyes ember más tartalmak és felkínált lehetőségek felől is tájékozódhat...

A feladat tehát ez: a szervezeti struktúrát és az adminisztratív keretek optimális működtetését *ennek az egyházi kommunikációnak a szolgálatába kell állítani*, ebből a szempontból kell lemérni, felülvizsgálni, s szükség szerint módosítani azokat!

4. A krízis oka és jellege

A Magyarországi Református Egyháznak, az európai keresztyénség és a többi hazai történelmi egyház helyzetéhez hasonlóan, egy többrétegű válsághelyzettel kell számolnia abban a tekintetben, hogy ha a saját adatainkra vagy a térség valószínű térképére tekintünk, nyilvánvalóan

- a. *demográfiai* krízissel (az egyház tagságának nem titkolható visszaesése),
- b. *a hit és vallási kultúra* krízisével (hit és vallás ma már nem játszik olyan szerepet az élet- és viláértelmezés tekintetében, vagy az értékek iránti tájékozódás vonatkozásában, mint korábban. Ez folyamatos jelenség a felvilágosodás óta tart), és

Kitekintés

- c. *gazdasági* jellegű válsággal (egyre nehezebb biztosítani a működés alapvető feltételeit, főleg az egyháztagok anyagi teherbírása tekintetében) van dolgunk.

A három terület egymással szorosan összefügg és egy komplex valóságot alkot, mégsem lehet eltekinteni a megkülönböztetéstől a helyzetelemzés, valamint a megoldáskeresés szintjén. Az eddigi elemzések, vallásszociológiai tanulmányok (pl. Tomka, Hámori stb.) azt a felismerést mindenképpen visszaigazolják, hogy az egyház krízisét, jelenlegi állapotát nem lehet csak egy-egy tényezőre visszavezetni (pl. vagy csak a lelkipásztori alkalmatlanságra hivatkozni, vagy minden jelenlegi nyomorúságért a szocialista korszak ateista valláspolitikáját, illetve a szekularizációs korszellemet felelőssé tenni). A részletkérdések és további helyzetelemzések tisztázásához és a diagnózis felállításához érdemes – e tanulmány kezdetén felvetett kettős nézőpont értelmében – *szervezeti-szociológiai* és *teológiai* szempontból közelíteni a válság értelmezéséhez.

Az eddig megjelent egyház-és vallásszociológiai tanulmányok kiválóan érzékeltetik a vallásosság és egyházhoz tartozás alakulását, a vallásos életben való részvételi szokások változásait, a „vallásos piac” törvényszerűségeit. A szakirodalom számtalan tipológiát ajánl a jelenség megértésére, leírására. Jelen helyzetünkben, a válság lényegének érzékeltetéséhez, egy hármas felosztás kínálkozik, amely nem kizárja, inkább átfogja vagy egymáshoz való viszonyukban rendezi az egyéb modelleket. Egyházunk rétegződése tehát a következő képet mutatja:

- a. a *hivatalos/hivatásos egyháztagság* alatt azokat lelkészi és nem lelkészi egyházi alkalmazottakat kell érteni, akik az egyházzal valamilyen alkalmazotti jogviszonyban vannak, feladatukat igyekeznek képesítésüknek és szakmai kompetenciájuknak megfelelően ellátni, vagy legalábbis ez az elvárás velük szemben. Egyháztagságuk magától értetődő, s e tagság érvényesítése számukra egzisztenciális kérdés, velük szemben jogilag is érvényesíthetőek a testületi döntések. E tisztségek alapján és által kerül meghatározásra az egyházi szervezet jogi személyiségének státusza;
- b. az *aktív* egyháztagok sorából kerülnek ki a gyülekezeti munkatársak, választott (nem-lelkészi) tisztségviselők, a különböző szolgálatokra motiváltak és motiválhatók, vagy egyszerűen a gyülekezetek életében való rendszeres részvétellel és anyagi tehervállalással képezik az egyház „törzs-rétegét”;
- c. a *távolságtartók* rétege több jelzővel is illelhető (a vonatkozó szakirodalom szerint: ünnepi, számító, kiváró, kritikus, inaktív stb.), amelynek motivációi, elvárásai, érdekei a legkülönbözőbbek lehetnek, s amely e motivációk, valamint a hagyományok vagy saját életviteli fordulópontok nyomán és alapján alakítja az egyházzal való kapcsolatának mértékét.

E három réteg egymáshoz való viszonya nem formalizált. A határok átjárhatóak, ugyanakkor az egyház jövője szempontjából kardinális kérdés e három réteg összjátéka és egymáshoz való viszonyulásának alakulása. Például az aktív és a távolságtartó réteg közötti különbség bár látható, jogilag mégsem definiált, ez utóbbiból az előbbibe való átmenet missziói érdek lehet – de éppen ez az átmenet nehezíti meg a *közös identitás* kialakítását és érvényesítését. Az első réteg, vagyis a belső egyháztagság számára pedig az a veszély, hogy leginkább ez marad immunis a környezet változásai iránt, s hajlandó – mintegy védekezési reflexként – egy belső szubkultúra kialakítására, fenntartására. Ugyanakkor ennek a rétegnek professzionalitása és hitelessége teszi lehetővé az említett összjátékot, átmenetet – akár mindkét irányba!

A sajátos *szervezet-jellegből* adódóan még egy további probléma merül fel. Bár egyházi szervezetről, ill. intézményről beszélünk, mégsem hasonlítható minden további nélkül egyéb társadalmi szervezetekhez. A különbség abból adódik, hogy míg az előbbieknél (pl. gazdasági vállalkozás, közigazgatási szerv) egyértelmű kritériumai vannak a tagság, az odatartozás, a döntések érvényesítése, kivitelezése és számonkérése számára, ez az egyházban nem így érvényesül. Az egyház nemcsak a környezete számára, de belső tagsága számára is „kontingens” – azaz a felkínált lehetőségekkel, opciókkal szemben van más lehetőség is. Ez az egyházon belül oda vezet, hogy egyfajta „*szelektív magatartás*” alakul ki az egyházon belüli döntésekkel, rendelkezésekkel szemben. Igaz, a belső egyházi pluralizmus, lelkiismereti szabadság és zsinat-presbiteri elv megköveteli a döntésekkel való „azonosulást” – *consensus opinio* – momentumát. Ha viszont ez kifejtetlen, egyéb politikai vagy anyagi érdekekkel párosul, marad a szelektív magatartás. Ez a szelektív magatartás mint vadhajítás alakul ki, és az „autonómia” megjelölést veszi igénybe a maga számára. Következménye pedig az, hogy a közös döntések érvényesítésére és végrehajtására korlátozott eszközök és lehetőségek állnak rendelkezésre. Más társadalmi szervezetek esetén a döntéseket a kivitelezés megtervezése és a végrehajtása követi – majd a jogkövető/döntést követő magatartás elvárása, számonkérése, jutalmazása vagy szankcionálása. Ehhez megfelelő eszköztár is rendelkezésre áll. Egy vallási szervezet – amely kifele és befele is kontingensnek minősül – ezt az utat képtelen bejárni.

Mindehhez járul egy teológiai szempontból sajnálatos jelenség: ez pedig a *teológiai-orientációs krízis*. Minden vallási szervezet akkor kerül az érdeklődés középpontjába, amikor emberek életkérdéseire képes valamilyen relevánsnak tűnő választ adni, orientációs kereteket és tartalmakat biztosítani. És fordítva is igaz: a szervezeten belüli belső bizonytalanság és társadalmi térvészítés arra vezethető vissza, ha ez a funkció meggyöngyül, ha a külső változásokra nem képes reflektálni, s küldetését nem tudja érthető programban definiálni. Jelen helyzetünkben fel kell tenni a kérdést: mi a helye és szerepe egyházunkban a teológiának? Tény, hogy az utóbbi évtizedekben (évszázadokban) a teológia ún. historizáló aspektusa került előtérbe, pedig a környezeti változásokra és az emberi életkérdésekre a *normatív* (orientáló, döntést segítő, kritikai) jellege felől várhatnánk releváns,

Kitekintés

eligazító válaszokat (nem kizárva azt, hogy a történelem jó tanítómester, ha tanulságait mai döntések szolgálatába lehet állítani). Jól szemlélteti ezt a hiátust (eddiggi pozitív kezdeményezések ellenére is) a teológiai tudományművelésben, kiadványokban vagy a képzési struktúrákban tetten érhető aránytalanság. Pedig, ha a döntést-segítő, illetve a normatív jelleg elmarad, az egyház szolgálatának kérügmataikai/kybernetikai tartalma üresedik ki – s ennek következményeként, mintegy pótlásként, szervezet-irányítási és más eszközök kerülnek bevezetésre, igénybe vételre a sajátos teológiai tartalom helyett. Az eredmény hosszabb távon: az egyházzal való identifikáció (szociális identitás) kialakulásának hiánya.

A feladat tehát kettős: a *teológia* legyen újból az *egyház kritikai funkciója*, s kerüljön tisztázásra az egyháztagság kérdése, teológiai kritériumok és társadalomtudományi tapasztalatok alapján.

(Folytatás a következő számban)

Dr. Fazakas Sándor (Debrecen/Hosszúpályi)